

Hvordan forebygge beiteskader av gjess

NORGES BONDELAG

Bakgrunn – om gjessene og problemet

Hvorfor har vi laget denne brosjyren?

Flere gåsearter har økt i antall de siste tiårene, og stadig flere bønder opplever at gjessene gjør til dels stor skade på dyrket mark.

Gjør gåsa skade på din eiendom, eller kan komme til å gjøre det, kan det være nyttig - og lønnsomt - å lese denne brosjyren. Den gir deg noen råd om hva du som grunneier kan gjøre selv, eller i samarbeid med andre, for å håndtere konflikten.

Stadig flere gjess – og skader.

De fleste av Europas gåsebestander har økt til dels kraftig i antall de siste tiårene, og i Europa overvintrer anslagsvis 3 millioner gjess. For flere arter har dette gitt økte konflikter med landbruket.

Mens andre land stort sett må håndtere sine konflikter i vinterhalvåret, har vi i stor grad gjessene i vekstsesongen, under vårtrekk eller gjennom hele hekkeseongen. Dette gjør våre problemer mer omfattende enn i andre land.

Gjess - til glede eller besvær?

For mange er den første grågåsplogen kakkende på vei nordover et gledelig vårtegn, men mange bønder sukker over det de vet vil komme. Mens spente jegere gleder seg og planlegger jakta, forsyner gåseflokkene seg nemlig godt av bondens avling - og avlingstapene kan bli store. Hvordan dette problemet løses er viktig for hvilke muligheter vi vil ha for en vellykket forvaltning av gåsa.

Ikke minst fordi holdningene til gåsa kan endres svært fort - fra det positive (kjekt å ha) til det ensidig negative (pest og plage). Hva vi gjør - eller ikke gjør - vil langt på vei påvirke våre holdninger til gåsa.

Gjessene er kommet for å bli!

Gjessene er en del av naturen rundt oss som vi må forholde oss til. Vi må akseptere at skadeforebygging kan kreve noe arbeidsinnsats og noen utgifter, men dette kan i mange tilfeller være lønnsomt i form av reduserte avlingsskader - og mindre tid og stress med å jage gåsa til alle døgnets tider.

Grågåsa

som denne brosjyren fokuserer på, har også økt kraftig i antall. Årsakene til dette kan være flere, og skyldes nok en kombinasjon av endringer i viltforvaltningen (jakttider, verneområder) og i landbruket (nydyrking av myr, endringer i driftsformer), både her hjemme og i andre land. Andre gåsearter er omtalt til slutt i denne brosjyren.

To "typer" grågås

Grågåsa blir som regel forplantningsdyktig etter 2-3 år. Vi skiller derfor ofte mellom to grupper av gjess:

- Hekkende gjess, som er familier med unger (= kull).
- Ikke-hekkende gjess (ett- og to-åringer som ikke er forplantningsdyktige, og eldre fugler som mislykkes med hekkingen dette året). Disse kalles ofte gjellgås eller unggås.

Det er viktig å kjenne til disse to gruppene, fordi både skadeomfang og mulige tiltak mot dette kan være forskjellige.

De hekkende gjessene oppholder seg på hekkestedet hele sommeren, mens de ikke-hekkende for en periode trekker til spesielle områder der de gjennomgår fjærskiftet (alle store vingefjær felles samtidig, slik at de ikke blir flygedyktige igjen før nye fjær er vokst ut etter 3-4 uker). Slike områder for grågås finner vi særlig i Møre/Trøndelag og på Helgelandskysten. Disse gjessene opptrer ofte i store flokker på flere hundre fugler, også langt unna deres hekkeområder.

Nedtrakkning og skit er en del av problemet for bonden.

Tiltak – hva kan gjøres?

Hva du kan gjøre for å begrense skadene:

Vi skiller i hovedsak mellom to typer skadebegrensende tiltak:

Tiltak som kan holde gjess unna mark der den kan gjøre skade:

- Skremming.
- Utgjerdning, leplanting.
- Etablere friområder der gjessene kan beite uten å gjøre skade.
- Endringer av avlingstype og innhøstingstid.
- Skjøtsel av øyer og holmer som kan fungere som friområder.
- Skjøtsel av annen utmark.
- Felling av skadegås.

Tiltak som lokalt gir færre gjess som kan gjøre skade (bestandsregulering):

- Jakt. Bestandsregulering av gjess bør fortrinnsvis skje gjennom ordinær jakt.
- Innsamling av egg, når dette knyttes opp mot en forvaltningsplan.

I tillegg kommer kompensasjon eller erstatning for skader, som i seg selv ikke begrenser skadeomfanget, men det økonomiske tapet for bonden. Dette er ikke brukt i Norge.

Skremming

Det finnes nær sagt et utall måter - og kombinasjoner av disse - du kan skremme gjess på. En mer utførlig beskrivelse av noen av disse - med tips om effektiv bruk ut fra vår kunnskap om dette i dag - kan du få fra kommunen eller lese på internett (www.ninaniku.no)

Det er som regel liten hjelp i å sette opp et skremsel - og la det bli med det. Gåsa venner seg meget fort til det meste. Selv hyledukker av plast som blåses opp, skremmer ikke gåsa etter et par dager - den kan da stå et par meter unna når dukken blåses opp og knapt nok løfte på hodet for å beskue bråkmakeren. Jevnlige variasjoner av skremslet må til. Da kan det være lurt å sette f.eks. tøyemannen nær vei slik at det er lett å variere utseendet hver dag (bruk fantasien!). Dette nye vil gåsa se og trenge en dag eller to på å skjønne ikke er farlig.

Hva kan du gjøre selv?

Du kan gjøre mye selv for å redusere skadeomfanget på din egen mark. Hvis du vil skremme gåsa vekk, kan du:

- Sette opp en tøyemann (fuglemann) eller noe annet, men husk at du må variere utseendet ofte!
- Oppføre deg som en jeger: lat som om du er på jakt - og fyr av et skremmeskudd eller to, men la gjessene få et friområde først!
- Tenke over hvor kan du la gåsa få beite i fred på egen eiendom (begrenser skadene til ett område.)
- Hvis du ikke kan eller vil la gåsa beite på egen eiendom, bør du se om det er mulig å finne fram til et friområde i samarbeid med andre.
- Legge forholdene til rette for at gåsa vil holde seg på friområdet - det vil hjelpe godt om den finner både vann og kråssein like i nærheten (og at dette ikke finnes ved mark du vil holde den unna). Les også mer om hva du kan gjøre for å gjøre friområdet bedre for gåsa (gjødsling, slått, annen skjøtsel).
- Sette opp et lite gjerde ned mot sjøen hvis du vil holde kullene unna marka (der kullene går fra stranda og inn på tilstøtende dyrket mark i den tida de ikke er flygedyktige).
- Vurdere nøye om og når du vil jakte på gjessene for å holde (den voksende) bestanden i sjakk.

Har du andre forslag?

Mange tiltak er prøvd, og noen vitner om både fantasi og kreativitet. Har du prøvd noe som har fungert? Tips oss - så oppdaterer vi informasjonen på internett!

Et fugleskremsel kan fungere hvis du endrer utseendet på det ofte nok.

Kombiner tiltak!

Kombinasjoner av synsinntrykk og lyd er ofte langt mer virkningsfulle sammen enn hver for seg. Her er det viktig å lære seg litt om gåsa, som hvordan den reagerer på små forandringer i landskapet, menneskelig atferd m.m.

Bruke hund?

Noen har forsøkt å skremme gjessene vekk ved å bruke hund. Der hund er sendt mot familier med unger, har dette vært lite vellykket. Grågåshannen har forsvart ungene, og et slag med vingeknoken har fått flere hunder til å springe vekk med halen mellom beina.

En gjeterhund kan være et godt alternativ.

Skal en bruke hund, og det kan godt tenkes at dette kan bli vellykket, bør man vurdere to alternativer:

- Bruke en gjeterhund, f.eks. skotsk fårehund, som ikke vil springe rett på, men kretse rundt gjessene og stresser disse.
- Sette hunden i en lang løpestreng langs kanten av marka, gjerne med en skog eller annen vegetasjon som bakgrunn. Bare synet av hunden i seg selv eller hissig bjeffing skulle være nok til å skremme gjessene. Det kan kanskje være tilstrekkelig å gjøre dette i en kort periode, mens gjessene trekker inn mot dyrket mark.

Gjess beiter normalt et stykke unna skog og annen høy vegetasjon. De frykter at f.eks. en rev skal kunne foreta et overraskende angrep. Men når dette aldri skjer, taper gjessene frykten for dette og beiter helt inn til skogkanten. Hva med å motvirke dette ved å slippe en hund løs og la den springe mot gjessene gjennom vegetasjonen?

Løse problemet – eller flytte det?

Skremming uten friområder løser som regel ikke problemet med beiteskader, det bare flytter det til naboen - som skremmer gåsa videre til neste nabo - eller tilbake til deg selv. Slik kan det fortsette, enten til gåsa gir opp og trekker vekk fra området, eller den finner en "fredet"

flekk der ingen kommer for å jage den vekk.

Dette er greit hvis det er snakk om et friområde som er avsatt som gåsebeite, men ikke fullt så greit hvis bonden som nå får "gleden" av å være vert for gjessene, ikke er klar over hva som skjer. Hvordan tror du stemningen kan bli dere bønder imellom i et slikt "system"?

Friområder

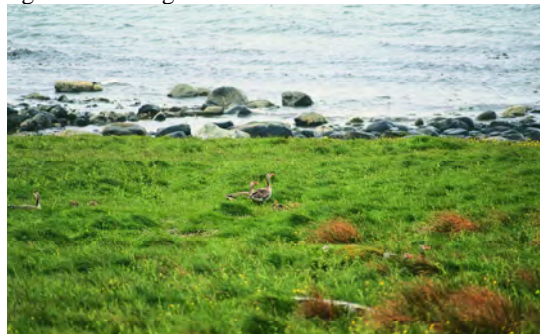
Med friområde menes her et område der gåsa tillates å beite fritt, enten hele eller deler av sesongen. Friområder kan etableres av den enkelte grunneier alene, f.eks. på en del av marka nærmest sjøen, ved å sette av en teig som ligger litt for seg selv (noen gir på denne måten litt av andreslåtten til gåsa), ved å overflatedyrke et nytt område, eller ved å skjytte annen mark som ligger brakk.

Friområder kan også (best) etableres i fellesskap av flere grunneiere, slik at flere kan dele på arbeidet med å etablere og evt. senere skjytte friområdet. Du kan også snakke med den lokale landbruksavdelingen (eller Fylkesmannen) for å finne aktuelle friområder.

Friområder kombinert med skremming bort fra områder gåsa ikke får beite på, vil ofte være det beste tiltaket for å unngå skade der en vil unngå dette!

Friområdet kan skjottes på en enkel måte, gjennom slått, litt gjødsling eller tilsåing med plantearter som er snadder for gåsa. I Sverige har de på denne måten i flere år "odlat för gjess" for å holde gjessene på slike områder for at de ikke skal gjøre skade andre steder.

Dersom en skjotter mark som har ligget brakk, kan det også være mulig å få tilskudd til dette.

Bruk av friområder er trolig det beste alternativet, men vanskelig å få gjennomført.

Tiltak

Forvaltningsplan

Må alle problemer løses på en gang?

Der kullene gjør skade, kan disse lett holdes unna dyrket mark så lenge de ikke kan fly. Da kan mye skade være unngått - og en har mer tid til å løse andre problemer etter hvert.

Gjerd gåsa ute før ungene blir flygedyktige

Gjerder kan være effektive mot kull der disse vanligvis går fra stranda og opp på marka. Gjerdet kan være av typen sauenetting hvis det skal kombineres med dyr på beite, eller bare et lavt plankegjerde som kan lages

Et lavt gjerde kan være nok for å stoppe gjessene når de ikke er flyvedyktige.

slik at det enkelt kan hektes på eller av etter behov.

Vær oppmerksom på at et nettinggjerde i fjærekanten kan, dersom det står ute hele året, lett bli fullt av tang og tare.

Leplantinger

Mot vannkanten kan det ofte være lurt å sette igjen - eller plante til med - noen små busker eller trær som hindrer gjessene i å få oversikt over hva som kan befinne seg på marka bak plantene. Da vil de nøle med å gå på land.

Jakt

Grågåsa er et ettertraktet, men vanskelig jaktobjekt for mange jegere langs kysten. I tillegg til mange gode smaksopplevelser kan gåsejakta også bli inntekstgivende for grunneierne på en helt annen måte enn tilfellet er de fleste steder i dag. Men da må en gjøre noe for å få til en bedre jakt.

Jakt på gås regnes som en krevende jaktform, som lett kan mislykkes. Det er mange eksempler på oppførsel blant gåsejegere som røper at de har liten kjennskap til både gåsa og gåsejakt.

Som grunneier kan du peke på krav som du kan sette til jegerne når det planlegges jakt på din eiendom, som:

- Jakta skal gjennomføres slik at den ikke fører til skadeskyting eller unødig forstyrrelse.
- Lær deg avstandsbestemmelse slik at du ikke skyter på for lange hold.
- Respekter friområder som er lagt ut, disse er der for bl.a. å bedre dine egne muligheter for jakt neste dag!
- Gjør deg kjent med hvor gåsa oppholder seg før du starter jakta - men ikke på en slik måte at dette skremmer gåsa vekk fra området!
- Gjør deg kjent med hvor andre jegere er postert, slik at du ikke ødelegger jaktmulighetene for andre eller skaper farlige jaktsituasjoner.
- Ligger to jegere for tett sammen, uten at de er klar over det, kan den ene ødelegge en god skuddsjanse for den andre - og føre til skudd farlig nær andre jegere.
- Er det for mange jegere ute i terrenget første jakt dag som skyter i "hytt og pine", kan det lett resultere i for sterk forstyrrelse av gåsa - og magert utbytte for mange jegere.

Forvaltningsplan - hva er det?

Noen tiltak kan du lett iverksette selv. Andre kan best utvikles i samarbeid med andre bønder. Da kan en lokal forvaltningsplan være et nyttig verktøy.

Hva innebærer en forvaltningsplan?

- den kan gjøre det lettere å løse problemer som krever samarbeid.
- folk med ulike interesser/synspunkter møtes, diskuterer problemer/tiltak m.m., og blir enige om en målsetting for en framtidig forvaltning av gåsa i sitt nærområde.
- i arbeidet kartlegges områder med konflikter (beiteskader), mulige jaktområder m.m.
- man diskuterer mulige tiltak og blir enige om hvor disse skal iverksettes (kartfestes).

En godkjent forvaltningsplan er nødvendig for å få tilatelse til en del ekstraordinære tiltak. Gulrota er nok for de fleste at jakta kan starte noen dager tidligere (etter

søknad til Fylkesmannen), men med en godkjent plan kan det også søkes om tillatelse til å sanke gåseeegg, midler til å dekke utgifter til skadeforebyggende tiltak m.m.

Forvaltningsplan bare for jakt?

I dag er arbeidet med lokale forvaltningsplaner igangsatt ut fra ønsker om å redusere beiteskader. Jakt inngår som regel som ett av flere tiltak i disse. Det er imidlertid ingen ting i veien for å utarbeide en forvaltningsplan der en bare vurderer gjennomføringen av jakta på en best mulig måte. Effektiv jakt kan også være skadeforebyggende - det kan være viktig på lang sikt at bestanden ikke får vokse seg for stor der dette ikke er ønskelig.

Organisering av jakta

Grunneiere har mye ugjort i å organisere jakta og legge til rette for et godt jaktutbytte. Guiding av jegere, jaktlag som kan samordne poster eller skuddsektorer i terrenget, jaktoppsyn som kan "luke ut" uheldige sider ved jakta, er noen av flere måter å gjøre gåsejakta mer attraktiv på.

En fornøyd jeger kommer gjerne tilbake neste år - og leier kanskje den samme hytta. En jeger som bare opplever jakta som en serie frustrasjoner, gjør det neppe.

Bedre organisering av jakta er viktig også fordi en mer effektiv jakt kan være det beste og enkleste virkemiddelet til å holde bestanden i sjakk.

Holdningsskapende arbeid?

Ingen er tjent med at barn og ungdom læres opp til at gåsa kan du gjøre hva du vil med, uten hensyn til lover og regelverk. Hvilke jegere er det i så fall vi er ferd med å "utdanne" hvis vi gir klar beskjed om at det er fritt fram for å gjøre hva du vil? Forvaltningsmyndighetene vil derfor strekke seg langt for å legge til rette for å gjøre en del mer målrettede tiltak innenfor rammen av en forvaltningsplan.

Tenk forvaltning nå!

Grågåsa er i ferd med å etablere seg på stadig nye områder, og trekker bl.a. stadig lenger innover i flere fjorder. 2-3 par med søte, små unger som oppfattes som et hyggelig innslag, kan fort bli til en større flokk som tar for mye gras. Og da endres ofte holdningen til gåsa fort!

Blir flokken for stor før du begynner å tenke over hva du kan gjøre, kan det være for sent å holde bestanden i sjakk gjennom ordinær jakt. Søk derfor råd på landbrukskontoret om hva du kan gjøre før du har et problem.

Virkemidler

Der tiltak krever større investeringer (f.eks. gjerder, skremmeutstyr) kan du søke dekning av noen av utgiftene gjennom kommune eller Fylkesmann (noen tiltak kan f.eks. få støtte av kulturlandskapsmidler). Mer informasjon om dette kan du få fra Fylkesmannen eller kommunens landbrukskontor.

Kulturlandskap

Ut fra hensynet til biologisk mangfold er det behov for å få tilbake og utvikle artsmangfoldet som preget strandenger og kystbeite. Flere av de spesielle artene i slike områder er avhengig av slått eller beiting. Der dette hensynet kan kombineres med tilrettelegging av friområder for gås, kan det søkes tilskudd fra landbrukets kulturlandskapsmidler.

Det kan også gis tilskudd til å restaurere gammel beitemark generelt. Det kan gis tilskudd til gjerding for å kontrollere beitetrykket ut fra hensyn til biologisk mangfold.

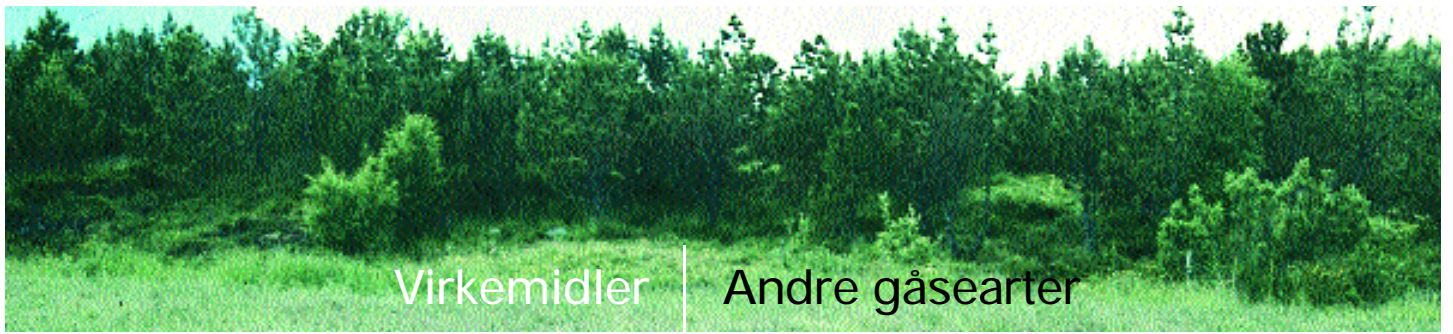
"Gamle gåsebeiter", strandenger og kystbeite generelt har gått ut av bruk som husdyrbeite, og er dermed blitt mindre attraktive for gåsa. Beiteområdene er preget av gjengroing og en annen artssammensetting.

Tidligere beitet kanskje gåsa mer i tradisjonelle utmarksbeiter og strandområder, sammen med husdyr. Det er ofte en sammenheng mellom gode beiteområder for husdyr og gode friområder for grågåsa.

Økte gåsebestander og omlegging av arealbruken i jordbruksdrift har ført til større skadeproblem. Intensivt drevet jordbruksareal er attraktive for gåsa.

Forebyggende tiltak, etablering av friområder

Dette bør kombineres med husdyrbeiting for å hindre gjengroing og forringelse av arealet for gåsa. Gardbrukerne bør se på muligheter for å legge til rette husdyrbeite på en slik måte at det også virker som attraktive friområder for gås. Størrelse, beliggenhet i forhold til ferdsel, overflatebehandling o s v., er faktorer en må ta hensyn til.

Virkemidler

Andre gåsearter

Tiltak som krever engangsinvestering:

- Kjøp/leie av innmark. I områder der det er tilgjengelig areal kan f.eks. grunneierlag kjøpe areal til friområder.
- Dyrking/kultivering av utmark.
- Gjerde rundt beite. Passelig beitetrykk med husdyr kan være viktig for å holde friområdene attraktive for gåsa.
- Gjerde rundt hus/fritidsbebyggelse mot beitedyr i friområder. Gjerde kan være nødvendig for å unngå konflikt med andre interesser i friområdene og for å få bruke området til beiting.
- Gjerde rundt viker og strender der det beiter gås. Gås med unger beiter ofte hardt fra sjøen og innover, dette området kan avgrensnes.
- Transportutstyr for beitedyr til holmer og øyer. Dyr må fraktes sikkert og rasjonelt for å få rett beitetrykk i gåseområdene. Tilrettelegging med landgang og ledegjerde kan også være nødvendig.

Tiltak som krever årlige utgifter:

- Skjøtsel av friområder for gås, bl.a. gjødsling.
- Overvåking av gås, tilstand og antall, skifting av beite- og hekkeområde
- Skremming fra dyrka mark
- Bestandsregulering

Inntekt av tiltakene:

- Redusert tap av avling
- Jaktutleie

Husdyrbeiting hindrer gjengroing og forringelse av arealet for gåsa.

Andre gåsearter

Kanadagåsa er utsatt i Norge, bl.a. for å kunne jakte på den. Nå er bestanden så stor at den er et problem mange steder (beiteskader, skit i parker og på badestrender). Mange tiltak for grågåsa er også aktuelle for kanadagåsa. Det vil være viktig å legge til rette for mer jakt, ettersom det er liten interesse for jakt på kanadagås nå.

Hvitkinngås og **kortnebbgås** hekker på Svalbard. Under vårtrekket i mai raster begge bestandene i Norge, og kan da gjøre stor skade på dyrket mark der de raster. Disse problemene er det vanskeligere å løse på en biologisk forsvarlig måte, fordi gjessene er så avhengige av fred og ro for å legge opp tilstrekkelig med næringsreserver (vesentlig fett) for å kunne gjennomføre en vellykket hekkesesong. Hunnene må både legge egg og ruge ut disse delvis før de finner de første grønne spirene å spise på Svalbard. Makter de ikke å legge nok på seg før de trekker opp til Svalbard, noe som kan skje hvis de blir mye forstyrret på vårras-teplassene, kan hekkingen lett bli mislykket - hvis de i det hele tatt prøver å legge egg.

Problemene for bøndene som hvitkinngåsa og kortnebbgåsa skaper, må trolig løses gjennom nasjonale og internasjonale forvaltningsplaner, i tett samarbeid med lokale og regionale forvaltningsorganer. Bruk av friområder og skremmeområder (der gåsa kan skremmes vekk) er trolig beste vei å gå, men det kan synes vanskelig å få dette gjennomført.

Brosjyren er utarbeidet for Norges Bondelag av
Arne Follestad, NINA-NIKU

Styringsgruppen for prosjektet:
Audhild Bjerke, Norges Bondelag

Kari Wiggen, Fylkesmannen i Møre og Romsdal, land-
bruksavdelingen.

Arild R. Espelien, Direktoratet for naturforvaltning

Brosjyren er finansiert av Landbruksdepartementet
og Direktoratet for naturforvaltning

Brosjyren kan bestilles fra:
Norges Bondelag
PB 9354 Grønland
0135 Oslo
Telefon: 22 05 45 00
Telefax: 22 17 36 68
E-post: post_hk@bondelaget.no

Den kan også leses på internett:
www.bondelaget.no
www.ninaniku.no
www.dirnat.no
www.fm-mr.stat.no

Juni 2001.

Gåsa er svært sky og oppmerksom på endringer i vår atferd - som når noen stopper bilen, ruller ned vinduet og løfter en kikkert for å studere gjess og terreng noen dager før jakta begynner. Da bør du ikke bli forbauset om gjessene ikke er der neste dag!

Beiteskader - et gammelt problem

«Graae Gaasen. Denne er meget almindelig ude i Øerne og andretter stor skade paa Agerne. Indbyggerne maae derfor sætte Snorer omkring Agerne, hvilket afskrekker Gaasen fra at nærme sig.»

Fra I.A. Heltzen, Ranens Beskrivelse, 1834.

«Grågåsa beskyldes for å spise store mengder multer og utryddes derfor med vilje av mange væreiere.»

Fra T. Soot-Ryen, Egg- og dunvær i Troms fylke, 1941 av Lars Svensson

Illustrasjoner: Aschehougs, Fugler i Norge av Ragnar Frisild og Benny Gensbøl.

Gylendals store fugleguide av Lars Svensson, Peter J. Grant.

Teknologisk forlags store hundeleksikon av Carl Johan Adlercreutz.

Trykk: Grytting. Bilder: Arne Follestad. Design: Terje Brandslet. terje.brandslet@eunet.no

Trykket på Multiart Silk 150g.